

Universum i islam

Skapelsen, himlarnas och jordens uppbyggnad samt kosmos slut, enligt sunnitisk tradition

Inledning

Den islamiska synen på universum bygger primärt på Koranens beskrivningar, kompletterade av profetiska uttalanden (hadith) och de klassiska kommentarsverkens (tafsir) tolkningar av dessa. Till skillnad från en sammanhållen "vetenskaplig" kosmologisk modell handlar de islamiska källorna främst om universums ursprung i Guds skapande vilja, dess struktur som ett tecken på Guds makt, samt dess slutgiltiga upplösning vid Domedagen. Denna artikel ger en översikt av dessa teman utifrån Koranen, de auktoritativa hadithsamlingarna (särskilt Sahih al-Bukhari och Sahih Muslim) samt klassiska kommentatorer som Ibn Kathir och al-Tabari. Där hadithmaterial har en svagare eller diskuterad berättarkedja (isnad) anges detta särskilt.

Skapelsen av himlarna och jorden

Enligt Koranen skapade Gud himlarna och jorden under sex "dagar" eller perioder (ayyam), varefter Han "etablerade sig över Tronen" (al-istiwa' 'ala al-'arsh) - ett uttryck som sunnitiska lärda traditionellt accepterar utan att ge det en mänsklig, kroppslig innebörd (bila tashbih). Koranen

beskriver också att himlarna och jorden ursprungligen utgjorde en sammanfogad massa (ratqan) som Gud sedan "klöv isär" (fataqnahuma), samt att himlarna inledningsvis bestod av "rök" eller "ånga" (dukhan) innan de formades till sju himlar. (*Koranen 7:54, 11:7, 41:9-12, 21:30, 57:4*)

En hadith som ofta nämns i samband med skapelsens ordning beskriver att Gud skapade jorden på söndag och måndag, bergen på tisdag, träden och vattnet på onsdag, himlarna på torsdag, solen, månen, stjärnorna och änglarna på fredag, samt Adam efter eftermiddagsbönen på fredagen. Denna hadiths berättarkedja har dock diskuterats av hadithlärdar, och en del har ansett att den ursprungligen härstammar från en judisk lärd (Ka'b al-Ahbar) snarare än från Profeten själv, varför den bör behandlas med viss försiktighet. (*Sahih Muslim, Kitab al-Sifat wa'l-Tafsir; jämför Ibn Kathir, Tafsir, kommentar till 7:54, och al-Bukhari, al-Adab al-Mufrad, om hadithens ursprung*)

De sju himlarna

Koranen talar vid upprepade tillfällen om "de sju himlarna" (al-sab' al-samawat), beskrivna som lager ovanpå varandra (tibaqan) i en harmonisk och felfri uppbyggnad. Den mest detaljerade beskrivningen av himlarnas struktur återfinns i berättelsen om Profetens nattliga himlafärd (al-Mi'raj), där han enligt traditionen passerade genom var och en av de sju himlarna och i varje himmel mötte en tidigare profet – bland andra Adam i den första, Isa och Yahya i den andra, Yusuf i den tredje, Idris i den fjärde, Harun i den femte, Musa i den sjätte och Ibrahim i den sjunde himlen, innan han fördes vidare bortom dessa. (*Koranen 67:3, 71:15, 65:12, 2:29; Sahih al-Bukhari, Kitab Bad' al-Khalq och Kitab al-Manaqib, samt Sahih Muslim, Kitab al-Iman, om Mi'raj-berättelsen*)

De sju jordarna

På motsvarande sätt tolkar majoriteten av de klassiska kommentatorerna versen "och av jorden dess like" som en uppgift om att det, förutom den jord vi lever på, finns sju jordar eller jordlager. Detaljerna om dessa jordars beskaffenhet är begränsade i Koranen, och de hadither som beskriver avstånd mellan dem i mer konkreta mått har av hadithlärdar bedömts ha varierande grad av tillförlitlighet. Den huvudsakliga poängen som lyfts fram i tafsir-litteraturen är inte de exakta måtten, utan att uppgiften visar på omfattningen av Guds skapelse jämfört med människans begränsade horisont. (*Koranen 65:12; Ibn Kathir, Tafsir al-Qur'an al-'Azim, kommentar*

till 65:12; al-Tabari, Jami' al-Bayan, kommentar till 65:12)

Al-'Arsh (Tronen) och al-Kursi (Fotpallen)

Tronen (al-'Arsh) och Fotpallen (al-Kursi) beskrivs i Koranen som tillhörande Gud och som omfattande hela skapelsen. I den välkända "Tronversen" (Ayat al-Kursi) beskrivs Guds Kursi som "omfattande himlarna och jorden". En hadith som tillskrivs den tidige följeslagaren Ibn Abbas liknar förhållandet mellan Kursi och himlarna/jorden vid en ring som kastats ut i en öken, för att illustrera dess oerhörda storlek i relation till skapelsen – och Tronen beskrivs som ännu större än Kursi. Tronen bärs, enligt Koranen, av änglar och kommer på Domedagen att bäras av åtta sådana. *(Koranen 2:255, 7:54, 20:5, 40:7, 69:17; Ibn Kathir, Tafsir, kommentar till 2:255, där hadithen om Kursi och ringen i öknen citeras från Ibn Abbas via al-Hakim)*

I sunnitisk teologi ('aqida) hålls dessa beskrivningar för verkliga (haqq), samtidigt som lärda undviker att likna Guds Tron och "etablerande" över den vid mänskliga eller materiella företeelser (bila tashbih wa-la ta'til) – ett förhållningssätt som ofta sammanfattas i uttalandet "istiwa' är känt, men dess exakta innebörd (kayfiyya) är okänd, och att fråga om den är ett nyskapat påfund", tillskrivet den tidige lärde Malik ibn Anas och imam Ahmad ibn Hanbal. *(jämför al-Bayhaqi, al-Asma' wa'l-Sifat; Ibn Kathir, Tafsir, kommentar till 7:54)*

Solen, månen och stjärnorna

Koranen beskriver solen och månen som rörliga, var och en i sin egen bana (falak), och anger att de skapats för att människor ska kunna räkna år och tideräkning samt fastställa tider för religiösa plikter. Solen beskrivs som en lysande kropp (siraj/diya') och månen som ett ljus (nur) som återspeglar ljus, en åtskillnad som flera moderna kommentatorer noterat överensstämmer med solens och månens olika natur som ljuskälla respektive ljusreflekterande kropp – en observation som dock inte var föremål för diskussion i den klassiska tafsir-litteraturen i dessa termer. *(Koranen 10:5, 21:33, 36:38–40, 55:5, 71:16)*

Stjärnorna beskrivs i Koranen både som en prydnad för himlen och som ett skydd mot att onda andar (shaytan) ska kunna avlyssna det himmelska rådet. En hadith i Sahih al-Bukhari beskriver att solen "faller ner i nedfallning" (sajda) inför Gud under sin bana och därefter ges tillstånd att återgå till sin nästa position – en beskrivning som av kommentatorer

tolkats inom ramen för änglars och himlakroppars symboliska lydnad mot Gud snarare än som en bokstavlig mänsklig bönehandling. (*Koranen 37:6-7, 67:5; Sahih al-Bukhari, Kitab Bad' al-Khalq, hadith om solens "sajda"*)

Änglarnas roll i universums förvaltning

Förutom att bära Tronen tillskrivs änglar i Koranen och hadith särskilda uppgifter kopplade till kosmos: ängeln Israfil beskrivs som den som vid Domedagen kommer att blåsa i hornet (al-sur), ängeln Mika'il förknippas i traditionen med regn och försörjning, och en grupp änglar beskrivs i Koranen som "de som ordnar [skapelsens] angelägenheter" (al-mudabbirat amran). Dessa beskrivningar förmedlar bilden av ett universum som inte sköter sig självt mekaniskt, utan som ständigt upprätthålls och styrs genom Guds vilja, ofta förmedlad via änglar. (*Koranen 35:1, 39:67-68, 79:5; Sahih al-Bukhari och Sahih Muslim, hadith om Israfil och hornet; Ibn Kathir, al-Bidaya wa'l-Nihaya, kapitlet om änglarna*)

Den bevarade tavlan (al-Lawh al-Mahfuz) och Pennan (al-Qalam)

Enligt en hadith som återges i Sunan Abu Dawud och Sunan al-Tirmidhi var det första Gud skapade Pennan (al-Qalam), som fick befallning att nedteckna allt som skulle ske fram till Domedagen på "den bevarade tavlan" (al-Lawh al-Mahfuz), vilken även nämns i Koranen. Detta begrepp förmedlar inom sunnitisk teologi tanken att hela skapelsens gång - inklusive universums uppkomst och slut - redan är nedtecknad i enlighet med Guds förutvetande ('ilm) och beslut (qadar), utan att detta enligt den övervägande sunnitiska uppfattningen upphäver människans ansvar för sina handlingar. (*Koranen 85:21-22; Sunan Abu Dawud, Kitab al-Sunna; Sunan al-Tirmidhi, Kitab al-Qadar; Ibn Kathir, Tafsir, kommentar till 85:22*)

Universums upplösning vid Domedagen

Koranen innehåller flera målande beskrivningar av hur den nuvarande kosmiska ordningen kommer att upplösas vid Domedagen: solen kommer att "förmörkas" eller "viras ihop", stjärnorna falla och slockna, bergen sättas i rörelse och bli som kardad ull, himlen klyvas och rämna, och himlarna till slut "rullas ihop" på samma sätt som ett skriftrum rullas ihop för förvaring. Två blåsningar i hornet beskrivs: den första som orsakar

allas död (med undantag för dem Gud vill bevara), och den andra som inleder uppståndelsen. Efter detta talar Koranen om en ny himmel och en ny jord. (*Koranen 81:1-3, 84:1-5, 21:104, 39:67-68, 14:48*)

Förhållandet till naturvetenskapliga frågor

I modern tid har vissa kommentatorer och författare jämfört enskilda koranverser – exempelvis beskrivningen av himlarna och jorden som en sammanfogad massa som sedan “klövs isär”, eller himlarnas “utvidgning” (innaha la-musi’un, 51:47) – med moderna kosmologiska teorier om universums uppkomst och expansion. Sådana jämförelser, ofta sammanfattade under begreppet “i’jaz ‘ilmi” (vetenskapliga underverk i Koranen), saknar motsvarighet i den klassiska tafsir-litteraturen, där dessa verser i första hand tolkades inom ramen för dåtidens kosmologiska föreställningar och som tecken på Guds skaparkraft, snarare än som beskrivningar av specifika fysikaliska processer. Denna artikel redogör därför för verserna i deras traditionella tolknings-sammanhang, och konstaterar att de modernare, naturvetenskapligt orienterade tolkningarna utgör ett separat och inom den muslimska lärdomstraditionen diskuterat tillägg. (*Koranen 21:30, 51:47; jämför Ibn Kathir, Tafsir, kommentar till 21:30 och 51:47, för den klassiska tolkningen*)

Sammanfattning

Den islamiska beskrivningen av universum, som den framträder i Koranen och i sunnitisk tradition, ramas in av tre huvudteman: dess uppkomst genom Guds skapande befallning under sex perioder, dess nuvarande struktur i form av sju himlar, sju jordar, Tronen och Fotpallen samt himlakroppar som tjänar både praktiska och tecken-relaterade syften, och dess slutgiltiga upplösning och förnyelse vid Domedagen. Genomgående betonas att dessa beskrivningar primärt syftar till att påminna människan om Guds makt, allvetande och kontroll över skapelsen, snarare än att utgöra en uttömmande fysikalisk modell av kosmos.

Källförteckning

1. Koranen (al-Qur’an), särskilt 2:255, 7:54, 10:5, 11:7, 14:48, 21:30, 21:33, 21:104, 35:1, 36:38-40, 37:6-7, 39:67-68, 40:7, 41:9-12, 51:47, 55:5, 57:4, 65:12, 67:3, 67:5, 69:17, 71:15-16, 79:5, 81:1-3, 84:1-5, 85:21-22.
2. al-Bukhari, Muhammad ibn Ismail (d. 870), Sahih al-Bukhari – särskilt Kitab Bad’ al-Khalq, Kitab al-Tafsir och Kitab al-Manaqib.

3. Muslim ibn al-Hajjaj (d. 875), Sahih Muslim – särskilt Kitab al-Iman och Kitab al-Sifat wa'l-Tafsir.
4. Abu Dawud al-Sijistani (d. 889), Sunan Abu Dawud, Kitab al-Sunna.
5. al-Tirmidhi, Muhammad ibn Isa (d. 892), Sunan al-Tirmidhi, Kitab al-Qadar.
6. Ibn Kathir, Ismail ibn Umar (d. 1373), Tafsir al-Qur'an al-'Azim, kommentarer till de ovan angivna verserna.
7. Ibn Kathir, Ismail ibn Umar (d. 1373), al-Bidaya wa'l-Nihaya, kapitlen om skapelsen och änglarna.
8. al-Tabari, Abu Ja'far Muhammad ibn Jarir (d. 923), Jami' al-Bayan 'an Ta'wil al-Qur'an (tafsir).
9. al-Bayhaqi, Abu Bakr Ahmad (d. 1066), al-Asma' wa'l-Sifat.
10. al-Hakim, Muhammad ibn Abdullah (d. 1014), al-Mustadrak 'ala al-Sahihayn (gällande hadithen om al-Kursi via Ibn Abbas, citerad av Ibn Kathir).